

Den ansvarlige åndsfrihed

Anders Schultz og Gitte Harding Transbøl

Hal Kochs berømte ord (se herunder) om dialogen som demokratiets væsen er lige så aktuelle i dag, som de var, da han skrev dem i 1945. Det kræver både dannelse og uddannelse at efterleve dem i en kaotisk, globaliseret verden, hvor respekten for "den anden" konstant sættes på prøve i vanskelige kulturmøder. Derfor har Rysensteen Gymnasium skabt et særligt uddannelsesprogram, hvor åndsfrihed og ytringsfrihed i mødet med globaliseringen er det centrale omdrejningspunkt.

“Hvad er demokrati? Det er Samtalen (Dialogen) og den gensidige Forstaaelse og Respekt, som er Demokratiets Væsen.”

Individets frihed i både tanke og handling er det etiske princip, som den vestlige verdens liberale demokratier er baseret på. Det er et princip, som er let at bekende sig til, men meget svært at efterleve i praksis.

I årene efter 2. verdenskrig værnede minderne fra fascismens og nazismens undertrykkelse de fleste vestlige samfund mod tilskyndelser til ensretning. Men i de senere år er ånds- og ytringsfriheden kommet under pres. Fra Asien, Sydamerika og Mellemøsten, hvor demokratiske idéer for bare ti år siden syntes at være ved at finde fodfæste, til Europas og USA's veletablerede demokratier må tankernes og ytringernes frie udfoldelse i disse år vige for ensretningens undertrykkelse.

I langt de fleste lande er årsagen velkendt. Minderne fra 2. verdenskrig er ved at fortabe sig i historiens glemsel, samtidig med at globaliseringens konsekvenser virker uoverskuelige og skræmmende.

Vi er ikke aldeles ubekendt med fænomenet i Danmark. Også her i landet har vi særligt i mødet med den kulturelle diversitet, som indvandringen har ført med sig, oplevet eksempler på magthavernes stræben efter ensretning for at beskytte “danskheden.”

Dog synes ånds- og ytringsfriheden ikke fundamentalt truet. Vi er stadig frie til at tænke og ytre os, som vi vil. Og der er stadigvæk mange mennesker ude i verden, som ser til det danske folkestyre for inspiration.

Skal vi i Danmark vedligeholde vores demokrati, hvor både ånd og ytringer er frie, skal vi tage ordentligt vare på disse rettigheder. Det kræver både uddannelse og dannelse. Både for at sikre den generelle støtte til demokratiet, men ikke mindst for at sikre, at unge danskere forstår, hvilket ansvar der følger med retten til at tænke og ytre sig frit.

Derfor har Rysensteen Gymnasium skabt et særligt internationalt orienteret uddannelsesprogram – *Global Citizenship Programme* – hvor den ansvarlige åndsfrihed og ytringsfrihed i mødet med globaliseringen står helt centralt.

Sjældne og dyrebare gaver

På Rysensteen Gymnasiums 130 år gamle vægge hænger plancher af store danskere, som på den ene eller anden vis har været med til at skabe det moderne Danmark: nogle gennem magtens udøvelse, men langt de fleste gennem åndens frie udfoldelse. At fritænkere som Søren Kierkegaard, N.F.S. Grundtvig, Inge Lehmann og Hal Koch indtager langt mere plads på vores vægge end danske magthavere, som så mange danmarkshistorier har været baseret på, er naturligvis ikke tilfældigt. Det Danmark, vi tror på, er skabt af og lever til stadighed gennem tankens frihed og meningernes oplyste brydninger. Det er denne Danmarkshistorie – den idé om dansk identitet – vi ønsker at give videre til nuværende og kommende generationer af Rysensteenere.

Den ansvarlige åndsfrihed

Men ånds- og ytringsfriheden er sjældne og dyrebare gaver i en verden, hvor tanken desværre i mange lande er alt andet end fri. Derfor hænger der mellem plancherne af de historiske fritænkerne også et citat af journalisten, Clement Kjersgaard, der lyder:

Jo mere uenig du er med nogen, desto pænere skal du tale til dem.

Kjersgaards ord, som han bruger til at indlede sit tv-program *Debatten* med, er en påmindelse til alle på Rysensteen om, at selvom vi i Danmark juridisk (til en vis grænse) har ret til at forhåne og tilsvine meningsmodstandere, så bør vi ikke gøre det. Til Kjersgaards ord kunne man tilføje: "Selvom du er uenig med nogen, bør du lytte opmærksomt til dem, hvis de ytrer sig på et oplyst grundlag." Uden ordentlighed og åbenhed for det gode argument vil demokratiet, som Hal Koch konstaterede, blot erstatte diktaturets undertrykkelse ved sværdet med ordets tyranni. Så vil åndsfriheden til sidst miste sin berettigelse og forvitre i uoplyst had.

Den ansvarlige åndsfrihed har altid været en grundsten i Rysensteens fokus på demokratisk dannelse. Over de seneste ni-ti år er den imidlertid blevet endnu mere aktuel med udviklingen af vores Global Citizenship Programme, der har bragt både ledelse, lærere og elever i meget tæt fysisk og virtuel kontakt med undervisere og elever fra bl.a. Egypten, Tyrkiet, USA, Argentina, Kina og Rusland.

Den ansvarlige verdensborger

Begrebet *Global Citizenship* blev introduceret på Rysensteen i 2012, som et ideal for dannelse på Rysensteen Gymnasium. I de efterfølgende år fik alle studieretninger faste partnerlande fordelt på alle 13 klasser, og der blev skabt en læreplan for Global Citizenship Programme. Dannelsesbegrebet i Global Citizenship Programme er en videreførelse af den demokratiske dannelse med fokus på fri og kritisk tænkning, der længe har eksisteret i det danske undervisningssystem. Forskellen på den – i hvert fald mere traditionelle opfattelse af demokratisk dannelse – og Global Citizenship Programmes

dannelsesideal ligger først og fremmest i forståelsen af, hvad der udgør det omgivende samfund. I læreplanen for GCP lyder det:

Verdensborgeren ... har indsigt i den globaliserede verdens udfordringer og muligheder og evner at begå sig i mødet med fremmede kulturer. Men Verdensborgeren besidder mere end viden og kompetencer ..., han eller hun accepterer også ansvaret for at bidrage til at løse klodens fælles problemstillinger. Verdensborgeren er ... forankret i egne demokratiske værdier, men respekterer samtidigt forskelle i tradition, sprog, religion, vaner og livsform ... (Rysensteens læreplan, 2016).

De politisk/filosofiske inspirationskilder til Rysensteens verdensborgerforståelse kommer fra Peter Kemps *Verdensborgeren* (Kemp 2013), Wolfgang Klafkis forståelse af epokale nøgleproblemer (Klafki 1983) og Unescos definition af en *global citizen* (UNESCO, 2015: 14). Det er en forståelse af et verdensborgerskab, som udover en generel accept af ansvar for at bidrage til at løse både nationale, regionale og globale problemstillinger også indbefatter evnen til at møde andre mennesker og kulturer med åbenhed og tolerance. Men vel at mærke ikke ved opportunt at ændre værdikulør med sine omgivelser. Tværtimod opfordrer læreplanen til, at man altid er forankret i og klar til at argumentere for sine egne demokratiske værdier.

Den svære uenighed

Langt de fleste elever på Rysensteen lever normalt op til Kjersgaards venlige påmindelse om at tage ansvarligt vare på ånds- og ytringsfriheden. Generelt set er de lyttende og respektfulde i de mange meningsudvekslinger, der finder sted før, under og efter en almindelig skoledag. De daglige meningsbrydninger udspiller sig typisk indenfor rammerne af en grundlæggende forståelse af verden: På skolen er vi enige om, at der bør værnes om demokratiets ånds- og ytringsfrihed, at global udbredelse af ligestilling efter nordisk model er efterstræbelsesværdig, at for stor økonomisk ulighed er et indiskutabelt problem etc. Inden for denne fælles forståelse af verden over-

Den ansvarlige åndsfrihed

rumples og forarges eleverne ikke af de holdningsmodsætninger, de møder. Ligesom de heller ikke behøver at bekymre sig om at ytre noget, der støder andre mennesker fra dem.

Men sådan forholder det sig ikke altid med de holdninger, de møder hos elever, lærere og ledere fra nogle af vores partnerskoler; de kan være noget mere udfordrende at håndtere end det daglige møde med meningsmodsætninger i og omkring Rysensteen.

Indimellem er vores elever blevet præsenteret for ytringer, der bryder med deres grundlæggende værdier ift. homoseksuelles rettigheder, kvinders ligestilling og status i samfundet eller udstrækningen af ytringsfriheden.

I sådanne tilfælde er det sket, at eleverne har givet deres klare holdninger til kende uden tanke for tid og sted. En gang imellem med meget negative konsekvenser for forholdet til partnerskoleeleverne og/eller partnerskolen, som f.eks. familiers krav i forbindelse med udlandsophold om at finde ny home stay-buddie eller blot en meget spændt stemning mellem den modtagende familie og den gæstende elev.

Det er også sket, at elever har brudt med Kjersgaards opfordring til venlig tale og lyttende interaktion og har ladet de gode argumenter vige for kategoriske udmeldinger om uoplysthed og manglende moral. Noget, som naturligvis også har udfordret både de menneskelige relationer og samarbejdet mellem Rysensteen og partnerskolerne.

Møde på oplyst grundlag

Problemstillingen har været udfordrende for os at håndtere. Hvordan skulle vi få eleverne til at benytte deres ånds- og ytringsfrihed ansvarligt og fornuftigt uden at lægge bånd på dem, så vi knægtede præcis den rettighed, vi ønsker at fremme?

For os er vejen bl.a. gået gennem undervisning i kulturforståelse og erfaringsdeling fra elev-generation til elev-generation.

Da Global Citizenship Programme havde eksisteret i ca. tre år indførte vi et særligt tværfagligt kursus i kulturforståelse. De ukonstruktive meningsudvekslinger gav os oplevelsen af, at mødet mellem vores elever og partnerskoleeleverne ikke kun nedbrød, men indimellem også cementerede

fordomme på urimelig vis. Ganske simpelt fordi eleverne mødte hinanden på et uoplyst grundlag.

På kulturforståelseskurserne blev eleverne præsenteret for forskellige tilgange til at forstå kulturer og for perspektiver på egne fordomme i kultur-møder, på gængse værdier i elevernes respektive partnerlande etc. Kurserne har på forskellig vis påvirket den måde, hvorpå eleverne udfolder deres ret til at tænke og ytre sig frit i mødet med partnerelevernes anderledes holdninger. De har bl.a. fået eleverne til at tænke over, at divergerende holdninger til f.eks. styreformers ikke altid er et udtryk for væsensforskellige værdier. En erkendelse, som i meget høj grad er blevet formet af, at kurserne har lagt vægt på at lytte ekstra meget i mødet med det fremmede, fordi det i dette møde tager længere tid at forstå, hvad der ligger til grund for en given holdning. Et eksempel er vores elevers tilgang til diskussioner om styreformers i Egypten. Mange af de egyptiske elever synes ikke, at demokratiet er den rigtige styreform for landet på nuværende tidspunkt. Førhen reagerede vores elever ofte med forargelse og mente, at det var udtryk for grundlæggende anderledes værdier end deres egne. Nu er der en større accept af, at man i hvert fald skal lytte, inden man fælder denne dom. Eleverne accepterer, at der er forskel på at sidde i Danmark og forstå Egypten gennem lærebøger og danske medier og have levet med konsekvenserne af det kortvarige demokrati i Egypten. I denne periode truede det demokratiske valgte Muslimske Broderskabs regeringsførelse de egyptiske partnerelevers levevis ved f.eks. ved at indskrænke kvinders muligheder i det offentlige liv og krævede, at skoler skulle undervise efter religiøse læreplaner.

De danske elever bliver måske aldrig enige i synspunktet om ikke at indføre demokrati i Egypten på nuværende tidspunkt, men den mere lyttende tilgang til en umiddelbart uantagelig holdning har i hvert kvalificeret deres forståelse af Egypten og egypterne.

Det samme har været tilfældet med vores fokus på erfaringsudveksling fra elev-generation til elev-generation. Efter at en 3. g-årgang har overstået besøg fra og rejser til vores partnerskoler, mødes de med de 2. g og 1. g eleverne, som skal deltage i samme udvekslinger. Ved disse formaliserede møder giver en generation af GCP-elever deres erfaringer videre til den næste generation. Det eneste, vi – lærere og ledelse – foretager os i denne sammenhæng, er at facilitere rammerne om samtalerne, så udvekslingen sker på basis af en

Den ansvarlige åndsfrihed

kombination af lærdommen fra kulturforståelsesmodulerne og de konkrete oplevelser på destinationerne. På denne vis undgår vi, at samtalerne kommer til at videregive fordomme i udlægningen af det fremmede.

Erfaringsudvekslingen mellem generationerne har været uvurderlig i forhold til at fremme den ansvarlige ånds- og ytringsfrihed i Global Citizenship Programme. Typisk beretter 3. g eleverne stolte for 2. g og 1. g eleverne om, hvordan de håndterede de sommetider besværlige møder med partnerskole-eleverne. Erfaringerne bliver som regel omsat i opfordringer til at lytte, før man taler, og forstå, før man fælder dom. Ikke fordi lærere og ledelse kræver det af dem. Opfordringerne er autentiske, baseret på deres egne erfaringer. De kommende generationer af rejsende GCP elever tager opfordringerne til sig på helt anden vis, end de ville have gjort, hvis de kom fra lærere og ledelse. Et godt eksempel er, hvordan vores Kina-elever har lært at manøvrere i de svære samtaler med de kinesiske partnerelever om kinesisk historie. Som regel brænder det (heldigvis) i vores elever for at få lov til at tale om hungersnøden under Mao eller massakren på Den Himmelske Fredsplads. I Global Citizenship Programmes begyndelse kastede eleverne sig straks ud i disse samtaler med enten stilhed eller vrede fra kinesiske elever til følge. Men nu lærer de kommende rejseelever fra de tidligere rejseelever, at denne tilgang ikke fører noget godt med sig. I stedet venter de ofte med de svære samtaler, til der er opbygget tillid mellem de kinesiske elever og de danske elever. Samtalerne tages, sommetider med meningsmodsatninger til følge. Men de tages på basis af gensidig menneskelig respekt og sympati og fører derfor ofte til i hvert fald en forståelse af den andens perspektiv.

Betyder alt dette så, at vi ikke oplever, at vores elever aldrig kaster sig ud i meningsbrydninger på et uovervejede og dårligt oplyst grundlag? Naturligvis ikke, og sådan skal det også være. Global Citizenship Programme er også en træningsbane, hvor der bliver begået fejl. Men når eleverne oplever problemer med partnerskole-eleverne på denne baggrund, beder vi dem om at reflektere over, hvad der gik galt og hvilket ansvar de selv havde. Meget ofte beder vi dem om at tale med den eller de partnerskole-elever, som de blev uenige med, for at lytte til deres synspunkter og grundigt forklare rationalet bag egne handlinger og ytringer.

Sådan lever og udvikler den ansvarlige åndsfrihed sig også ved at turde at reflektere selvkritisk over egne ytringer og lytte til andre menneskers oplevelser af disse.

Global Citizenship Programme lærer vores elever at lytte, før de taler, og overveje den kontekst, de taler i. Det er ikke en indskrænkning af åndsfriheden, men dens forudsætning. Hvis ånden skal være virkeligt fri, må den ikke kun ryste andres undertrykkelse af sig, men også løsrive sig fra egne fordomme. Hvis ikke dette sker, bliver vores frihedsrettigheder blot en undskyldning for at ytre uoplyst idioti og forhånelser. Så vi giver de anti-demokratiske kræfter, der i øjeblikket er på fremmarch overalt i verden, det bedst tænkelige argument for at indskrænke den ånds- og ytringsfrihed, som så mange mennesker stadig ser til Hal Kochs Danmark for at lade sig inspirere af.

Litteratur

Koch, Hal 1945: *Hvad er Demokrati*, Gyldendal.

Kemp, Peter 2013: *Verdensborgeren, pædagogisk og politisk ideal for det 21. århundrede*. 2. udgave, Hans Reitzel.

Klafki, Wolfgang 1983: *Kategorial dannelse og kritisk-konstruktiv pædagogik*, Nyt Nordisk Forlag.

Anders Schultz, Leder for Global Citizenship Programmet (GCP), Rysensteen Gymnasium

E-mail: as@rysensteen.dk

Gitte Harding Tranbøl, rektor Rysensteen Gymnasium

E-mail: gt@rysensteen.dk